

DBNL: het literair erfgoed veroverst cyberspace

De tijd dat literatuur geassocieerd werd met het 'papierboek' lijkt definitief voorbij. Door de razendsnelle evolutie van de digitale media staat het klassieke boek ('de codex') onder zware druk. Ook archivering van literatuur en het toegankelijk maken van literair erfgoed dat anders dreigt te verstoffen, zijn prangende thema's anno 2009. Denk maar aan de samenwerking tussen de Gentse universiteitsbibliotheek en Google Books. Over vijf jaar moeten 300.000 copyrightvrije titels (uit de 16de tot de 19de eeuw) uit de Gentse Boekentoren op het internet staan en in full text gratis raadpleegbaar zijn via Google Books. De boeken op deze site zijn volledig doorzoekbaar op woorden, namen, plaatsnamen en data.

Reeds een klein decennium is de site DBNL (De digitale bibliotheek der Nederlandse Letteren) actief. Door deze site werd een weelde aan Nederlandstalige teksten digitaal beschikbaar. In de lente van 2008 kwam daar nog *De Basisbibliotheek* bij. Duizend sleutelteksten uit de cultuurgeschiedenis van de Lage Landen kan je integraal lezen op DBNL. De keuze is heel ruim: taal- en letterkunde, maar ook historische, geografische, biologische en medische werken.

Zo'n site draait natuurlijk niet alleen rond inhoud. Hoe staat het met de globale vormgeving (opmaak, typografie, leesbaarheid, navigatie...) ervan? Is een dergelijke archiverende site aantrekkelijk voor het grote publiek, zeker nu er een verregaande democratisering van 'de literatuur' aan de gang is? Door het WWW krijgt iedereen immers toegang tot (literaire) websites en blogs en wordt iedereen ook een potentiële schrijver/lezer.

En als DBNL geen esthetisch aantrekkelijke site is, hoe kan ze dat dan worden? Op welke wijze proberen ook gelijkaardige sites (Gallica, Gutenberg en Europeana) het bestofte imago van het archiveren van literatuur op te krikken?

Danny Dobbelaere
docent Typografie aan de Koninklijke
Academie voor Schone Kunsten,
Hogeschool Gent.

Een schattige digitale bibliotheek

Naar aanleiding van het 'verschijnen' van *De Basisbibliotheek: duizend sleutelteksten uit de cultuurgeschiedenis van de Lage Landen*, maakte de NRC een bijlage over DBNL¹. De professionele lezers verschillen van mening over het belang, de draagwijdte en het gebruik van dergelijke sites. Enkele reacties. Jan Blokker, journalist bij NRC, heeft het over "Een roerloze zee van eenvormige lettertekens, met hier en daar een voetnootje." Hij verkiest liever de goede oude band en neemt koffievlekken en andere rotzooi er graag bij. Elsbeth Ety, eveneens journalist bij NRC, is positiever: "Onderzoek naar teksten gaat sneller, gemakkelijker en beter." Voor haar is enerzijds de tijd voorbij van het snuffelen in catalogi en het leegkopen van antiquariaten. Anderzijds vindt ze dat het grasduinen op DBNL de lezer aanzet tot het kopen van boeken. "Mensen willen vaak het tastbare boek in handen hebben, niet alleen het virtuele van het scherm."

Atte Jongstra, een fervent bibliomaan en auteur, bestempelt DBNL als "het Luilekkerland voor e-lezers". "Via de splinternieuwe zoekfunctie kun je in alle teksten tegelijk op trefwoord zoeken. Het samenstellen van een thematische bloemlezing is hiermee een peulenschil geworden." Voor hem is *De Basisbibliotheek* een heiligdom.

Ook in Vlaanderen klinken er positieve commentaren. Jan Baetens en Dirk de Geest van de KU Leuven schrijven: "Ook

al is de site niet meteen extra geavanceerd en worden de teksten doorgaans in een vrij rudimentaire vorm en in sterk verouderde versies aangeboden, voor tal van lezers, studenten en onderzoekers is de DBNL in korte tijd uitgegroeid tot een onmisbaar werkinstrument²."

Geert Buelens, hoogleraar en dichter, is ook enthousiast: "Lezers die op zoek zijn naar oude, aparte, zelfs buitensporige teksten uit ons verleden kunnen in steeds toenemende mate terecht op deze site die met glans de vergelijking kan doorstaan met soortgelijke initiatieven in Frankrijk, Hongarije of Scandinavië. Een paar uurtjes surfen en lezen op de DBNL bezorgt je niet alleen de ene historische sensatie na de andere, het sterkt ook het besef dat er naast een erg selectieve canon voor schoolgebruik vandaag mogelijkheden bestaan om heel diverse vormen van literair verleden levend, leesbaar en voorradig te houden³." De discussie over de canon is in ieder geval fel aangewakkerd door de Basisbibliotheek.

Historiek

DBNL werd medio 1999 opgericht. Een testversie van de site ging eind 2000 online en in juni 2002 werd zij officieel gepresenteerd. De doelstelling van DBNL is een representatieve website ontwikkelen gewijd aan de Nederlandse taal en literatuur. Centraal staat het beschikbaar stellen van zoveel mogelijk primaire en secundaire bronnen in een betrouwbare vorm. Vormelijk moet de site overzichtelijk en goed navigeerbaar zijn. De selectie van de teksten gebeurt door keuzecommissies per tijdvak of deelgebied. Deze commissies zijn voor het overgrote deel uit academici samengesteld. De site wordt beheerd door de Stichting DBNL. De basisfinanciering komt van de Nederlandse Taalunie. De zetel bevindt zich in Leiden waar acht personeelsleden tewerkgesteld zijn. Verder werken nog zo'n twintig studenten mee en vijftig mannen en vrouwen in de Filippijnen. Hoofdredacteur René van Stipriaan legt uit: "Een tekst wordt eerst uitgebreid gecodeerd door studenten. Daarna sturen we het spul weg naar de Filippijnen, waar de tekst wordt gescand en soms ook ingetikt. Het moeilijkst is het terugdringen van de foutenmarge, van ongeveer 95, naar 99,9 procent correcte tekst⁴."

Het doelpubliek van de site is ruim: academici (onderwijs en onderzoek) in binnen- en buitenland, studenten Neerlandistiek, journalisten, uitgevers, scholieren en het algemene publiek. Uit een enquête (zie onder) zal blijken dat de site nog niet zo bekend is bij niet-academici. Toch trekt zij zo'n 17.000 à 18.000 bezoekers per dag. In de toekomst verwacht men een gestage groei, wanneer het tekstvolume in de loop van 2009 met ca. 400.000 pagina's zal toenemen. Daarnaast wil men meer teksten alleen als pdf aanbieden. Deze teksten zullen wel gebaseerd zijn op ongecorrigeerde OCR (Optical Character Recognition). Dit is een technologie die door karakterherkenning een tekst kan

opmaken uit ingescande documenten. De tekst kan achteraf gewoon op een tekstverwerker geopend en bewerkt worden⁵.

Er is samenwerking en overleg met sites als Google Books, Gallica en instellingen als de KB Den Haag en de Universiteitsbibliotheek van Gent. Zo komt er binnenkort veel meer variatie in de wijze waarop in DBNL teksten worden aangeboden. Naast html en pdf komen er ook, in samenwerking met diverse uitgevers, opties voor pod (=printing on demand) en e-books. Er zullen waarschijnlijk ook titels achter een generieke betaalmodule komen, waarbij de opbrengst aan auteurs en uitgevers wordt doorgegeven.

De algemene opbouw en esthetische vormgeving van de site is wat oubollig en voorbijgestreefd. De eerste indruk en aanblik doet denken aan een papieren archief. De homepage van de site toont een donkerblauwe achtergrond met een afbeelding van een handschrift. Dit is een nogal somber, weinig uitnodigend beeld om de wereld van de literatuur 'open te breken'.

Als je een willekeurige tekst gaat bekijken zie je een achtergrond in semi-perkament (okerkleurig), allicht een flauwe nabootsing van het oude papier of perkament.

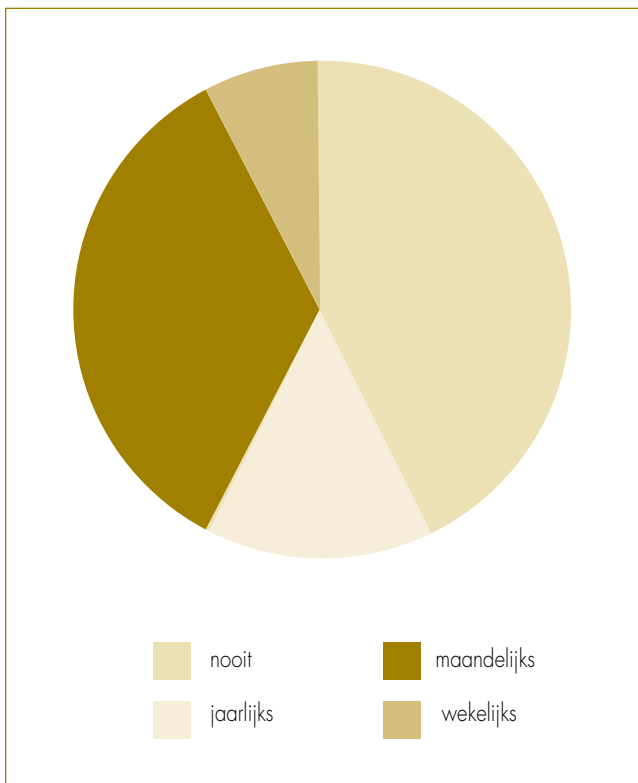
De ruggengraat van de DBNL wordt gevormd door een auteursthesaurus die het voor de kijker/lezer mogelijk maakt alle informatie over een bepaald auteur met elkaar te verbinden. De site bevat ook beeldmateriaal (portretten, boekillustraties, facsimile's...). Een archief van geluidsbestanden en video-opnamen is in opbouw.

Enquête bij studenten grafische vormgeving & letteren

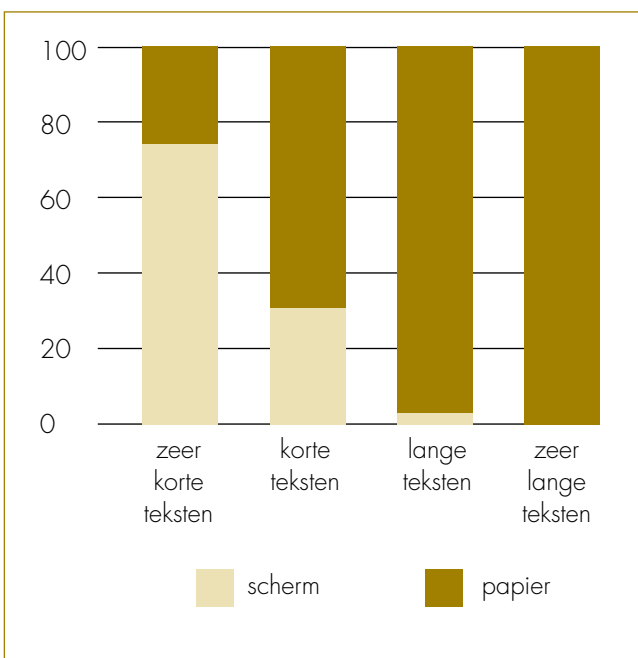
Gebruik DBNL site

Eind 2008 werd een enquête afgenomen bij studenten van de VUB (Taalkunde en letterkunde) en van de KASK (Koninklijke Academie voor Schone Kunsten, Hogeschool Gent, afdeling Grafisch Ontwerp). Er namen 72 studenten deel aan de enquête, waarvan 38 van de afdeling TALK(VUB) en 34 van de KASK. Opvallend waren de verschillen in gebruik van DBNL, bekendheid ermee en esthetische voorkeur. Uit de cijfers blijkt dat aan de afdeling TALK de bekendheid veel groter is (85 procent van de studenten van de VUB kent de site, aan de KASK is dat maar 25 procent). De meesten kennen de DBNL via de docent. De studenten die DBNL gebruiken doen dit meestal op maandelijks basis.

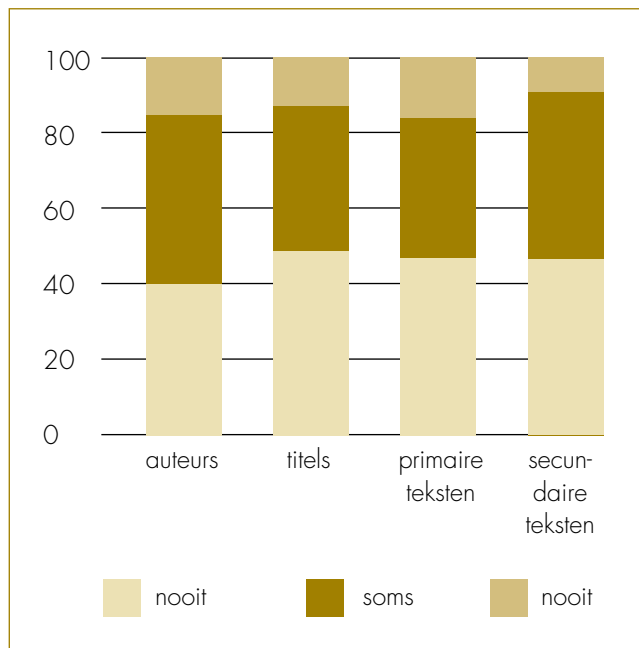
Frequentie gebruik

Bij zeer korte teksten (enkele zinnen) gaat 73 procent van de respondenten ermee akkoord om op het scherm te lezen. Bij korte teksten (één pagina) is dit maar 31 procent, terwijl bij lange teksten van enkele pagina's het aantal slinkt tot 3 procent. Zeer lange teksten (of boeken in hun geheel) wenst men altijd op papier te lezen.

Voorkeur leesvorm

Uit de vraag of de respondenten goed hun weg vonden op de DBNL site, bleek dat de studenten van de KASK minder moeite hadden om te navigeren op de webpagina (bijna alle ondervraagde studenten van de KASK antwoordden op die vraag: 'makkelijk'). Maar het is natuurlijk evident dat vormgevers in spe beter getraind zijn in technische vaardigheden dan studenten Taal- en Letterkunde.

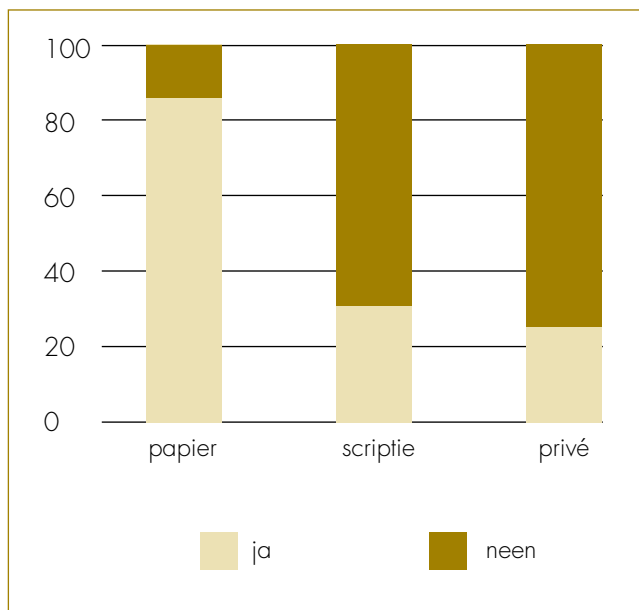
Procentuele verhoudingen van de gebruiksfrequentie per type

De digitalisering zet zich immers hier in hoge mate door. Naast manueel werk is er een stijgende aandacht voor gesofisticeerde Adobe programma's als InDesign, Illustrator en Photoshop. Ook webdesign krijgt een voorname plaats in het grafisch onderwijs. Maar 'digitale ongeletterden' hebben het dan weer moeilijk om hun weg te vinden in de vaak complex opgebouwde sites.

De grafiek hierboven geeft procentueel de gebruiksfrequentie weer voor een aantal types van informatie. Hieruit blijkt dat gebruikers weinig onderscheid maken in het zoeken naar auteurs, titels, primaire teksten of secundaire teksten. Dit kan belangrijk zijn voor de basisopmaak van de website. De webdesigner of -master moet immers rekening houden met de hiërarchische opbouw van de site (zowel qua beeld als qua tekst). Informatiehiërarchie wordt bewerkstelligd door contrast in kleur, lettergrootte, versiering... De vier items (auteurs, titels, primaire en secundaire teksten) zullen dus op hetzelfde niveau geplaatst moeten worden.

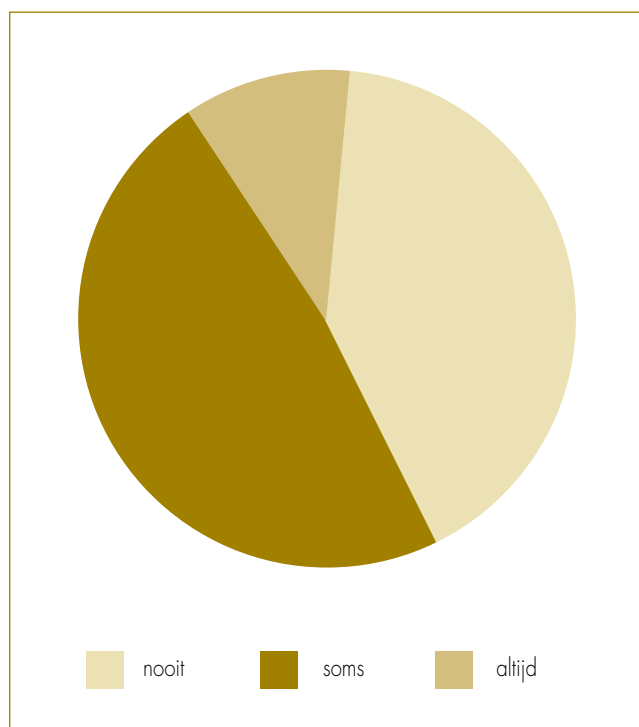
Waarvoor wordt het materiaal van de site nu gebruikt?

Het materiaal van de site wordt vooral gebruikt voor het schrijven van papers. Op de tweede en derde plaats komen scripties en privé-doeleinden.

Doelgebruik DBNL

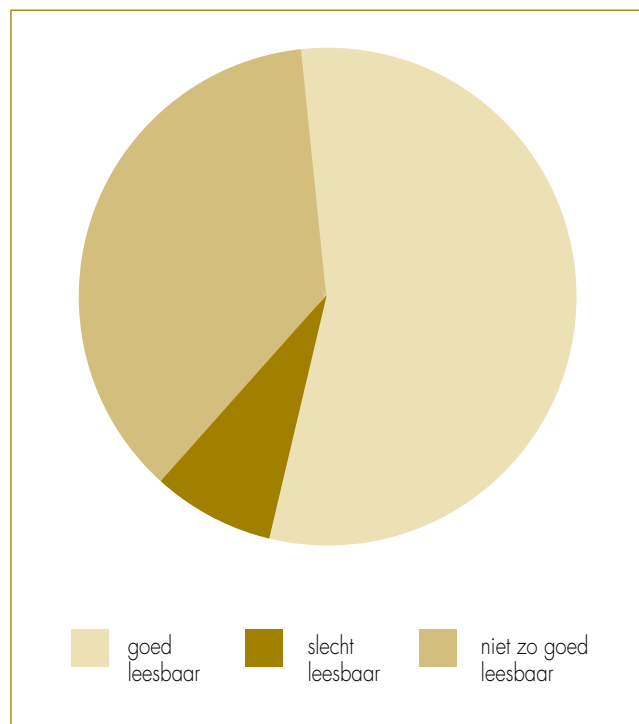
Een minderheid print de teksten van DBNL altijd uit. Van de overige studenten zijn er evenveel die de teksten soms uitprinten dan zij die ze nooit uitprinten.

Printen van teksten van DBNL

Letterkeuze

Leesbaarheid van tekst op sites blijft een cruciaal en heikel punt (zie verder).

Leesbaarheid prints

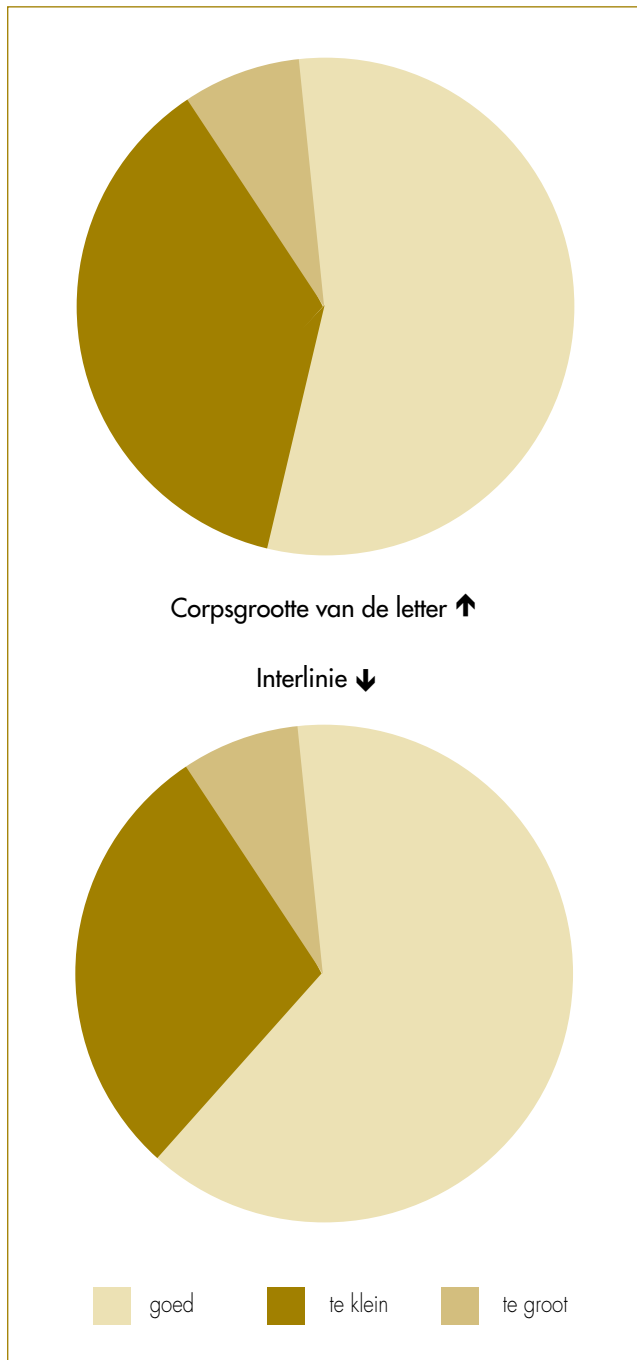
Met 55 procent vindt een krappe meerderheid dat de lettertypes goed leesbaar zijn. Dat is dus aan de lage kant.

Ruim 68 procent van de respondenten verkiest een schreefletter boven een schreefloze letter⁶. Dit is merkwaardig, aangezien het momenteel gebruikelijk is om schreefloze letters te gebruiken voor schermfunctie. Letters mét schreef associëren we eerder met het gedrukte boek of teksten op papier. Toch is er hier enige nuance: voor zetwerk van boeken gebruikt men eerder traditionele schreefletters (bijvoorbeeld Baskerville, Garamond, Bembo...), terwijl tijdschriften anno 2009 vaak mooie, schreefloze letters verkiezen, zoals Meta, Quadraat, Neue Helvetica etc.,... of hedendaagse, 'gedurfdere' schreefletters als Versa, Fresco (deze types werden of worden gebruikt door de gratis Vacature-bijlage van o.a. *De Morgen* en *De Tijd*).

De corpgrootte van de letter wordt over het algemeen als positief ervaren net als de interlinie⁷.

Vorm & esthetiek

Voor de broodtekst (de eigenlijke tekst) wordt het lettertype Palatino gebruikt, een klassieke schreefletter van Hermann

Zapf uit 1950. Het is een letter die goed 'werkt' op papier, maar het gebruik voor scherm is wat problematischer. Deze letter heeft een sterk kalligrafisch karakter en dat zorgt voor een enigszins verbrokken en weinig coherent beeld op het scherm. Dat heeft natuurlijk te maken met de relatief lage resolutie van de schermen. De teksten worden gezet met minimale interlinie en met een uiterst krappe linkermarge. De noten staan rechts in de marge van de broodtekst. Voor de noten (rechtermarge) wordt meestal de Arial gebruikt, een immens populaire letter op websites en in Word. Als we de teksten downloaden (pdf) vinden we vooral de lettertypes Times New Roman en Helvetica terug, ook twee klassiekers die kapotgebruikt zijn.

Door de beperkingen van de software voor het maken van websites en het Unicodesysteem voor websites (Macromedia etc) moet men wel kiezen uit een beperkt aantal lettertypes. (8) Toch zijn er nieuwe systemen die het gebruik van minder conventionele lettertypes toelaten. Zo is er bijvoorbeeld sFR. Met deze techniek kan je HTML (zuiver webtekst) automatisch omzetten naar een Flashtekst. In die Flashmovie embed je dan een font naar keuze. Technisch gezien wordt de inhoudelijke tekst ingelezen in een Flashbestand, waarbij Flash de echte HTML-tekst vervangt door het font dat aanwezig is in het Flashbestand.

Momenteel worden dus 'traditionele' en voor iedereen gekende lettertypes als Times New Roman (tekst downloads en inleidingen), Arial (voor de noten), Palatino (basisteksten of broodtekst) en Helvetica (downloads) gebruikt. Het voordeel is natuurlijk juist die vertrouwdheid en herkenbaarheid; maar dat geeft tegelijk een wat banale en belegen indruk. Om literaire en andere teksten aantrekkelijk te presenteren zijn er andere mogelijkheden. Momenteel zijn er heel mooie tekstletters (zowel schreef- als schreeflozen) op de markt. Denk maar aan de klassiek-moderne lettertypes van DTL (Dutch Type Library) zoals Documenta, Haarlem, Van de Keere, etc. (fragment met voorbeeld van zetwerk DTL: Krijgelmans)

Ook de heel mooi getekende letters van TEFF (The Enschedé Fount Foundry) zijn uiterst geschikt om literaire teksten in te zetten: de Lexicon van Bram De Does of de Collis van Christoph Noordzij. Fontshop heeft natuurlijk een heel breed gamma aan degelijke tekstletters (Scala, Meta etc). Op Mac-computers vind je standaard soms mooie lettertypes (zoals de Minion van Robert Slimbach).

Dit jaar krijgt de DBNL website een totaal vernieuwde vormgeving waar we uiteraard zeer benieuwd naar zijn. René van Stipriaan zegt daarover: "De restyling zal in april van start gaan en waarschijnlijk in de loop van de zomer van 2009 voor het publiek zichtbaar worden. De restyling omvat een nieuwe vormgeving in combinatie met een functionele uitbreiding, met name bij de presentatie van teksten. Zo zullen de mogelijkheden om zoekopties aan te roepen sterk worden uitgebreid, en ook zal het opvragen van additionele informatie bij een tekst (bijvoorbeeld over de auteur) sterk vereenvoudigd worden. Al met al zal de site eigentijdser en dynamischer gaan ogen."

Noten

1. NRC Handelsblad, 4/4/2008
2. In: 'Eliteratuur in het Nederlands: veel E, weinig literatuur?', Jan Baetens en Dirk de Geest in Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis, Vantilt, Nijmegen 2007.
3. Geert Buelens, 'Waarom niet pragmatisch? Over literatuur en canon.' Verkorte versie van de lezing in het kader van de debatreeks 'Tot 't nut van 't algemeen' (Paleis voor Schone Kunsten - deBuren), 2008.
4. *ibid* 1
5. OCR: optical character recognition of in het Nederlands: optische tekenherkenning is een transformatie waarbij uit een afbeelding van een tekst door middel van patroonherkenning alle tekens uit de

Het gaat er niet alleen om wat hij wil.

Het gaat erom hoe u hem hiervan voorziet.

Als informatiespecialist doet u meer dan alleen informatie verzamelen. Door eindgebruikers te voorzien van datgene dat zij nodig hebben, op het juiste moment en in de juiste vorm, helpt u hen betere professionals te worden.

Als 's werelds toonaangevende aanbieder van informatiediensten kan EBSCO u hierbij helpen. Wij doen dit door u toegang te bieden tot content van meer dan 79.000 uitgevers en door u te ondersteunen met een team van getrainde professionals. Daarnaast besparen onze informatiebeheerssystemen u veel tijd, waardoor u zich kunt richten op uw eindgebruikers.

Hierdoor kunt u zich ervan verzekeren het juiste antwoord altijd bij de hand te hebben.

Neem vandaag contact met ons op!
mailnl@ebSCO.com
tel: +31 297 386 386

EBSCO

ebSCO.com

information to inspiration

Kwaliteitsinformatie • Beheer van bronnen • Toegang Integratie • Consultatie

afbeelding als zodanig worden herkend en apart opgeslagen door een computer(programma). Meestal wordt een scanner gebruikt om een afbeelding van het papier te maken en naar de computer te sturen. Er moet steeds rekening gehouden worden met een foutenmarge.

6. Een schreefleeter is een letter met schreven, d.w.z. de 'voetjes' onderaan de letters (bv. Times, Garamond...); een schreefloze letter heeft geen schreven en is dus eenvoudiger, rechtlijziger (bv. Helvetica, Arial...)
7. Corpgrootheid is de hoogte van de letter, uitgedrukt in punten; bv. corpg 9, 12, 14...
Interlinie is het wit tussen twee regels (cfr. het loden tijdperk: het wit dat tussen de loden regels werd aangebracht om de regels op een ruimere afstand van elkaar te plaatsen.). Tegenwoordig wordt wel meer de term regelafstand gebruikt. Dat is de afstand van de basislijn van een regel tot de basislijn van de volgende regel.
8. Unicode is een internationale standaard voor de identificatie van grafische tekens en symbolen, vergelijkbaar met de ASCII-tabel. De standaard voorziet alle tekens en symbolen ('karakters') van alle geschreven talen van een nummer. De standaard wordt onderhouden door het Unicode Consortium. In tegenstelling tot ASCII (alleen Engels) of Latin-1 (alleen West-Europese talen) ondersteunt Unicode alle gebruikte schriften (zoals Latijns alfabet en Chinese karakters). Unicode zegt niets over hoe een teken wordt geschreven (dat is aan de letterontwerper). De standaard bevat momenteel ongeveer 100.000 gestandaardiseerde karakters en ongeveer 900.000 gereserveerde karakters.

Links

www.dbnl.nl
www.dtl.nl
www.teff.nl
www.fontshop.com
www.alistapart.com

Met dank aan Tanja Van Hecke, docente wiskunde en statistiek aan de Hogeschool Gent, voor het statistisch verwerken van de enquêtes en aan Hans Vandevoorde (VUB/UGent) voor het redigeren van de tekst.

SAMENVATTING

Het digitaliseren van het literaire erfgoed is al jaren een hot issue. De Nederlandse website DBNL (De Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren) is al een tiental jaar actief. Het is een schatkamer voor de literatuurliefhebber, maar of de site ook vormelijk aantrekkelijk en uitnodigend is, is nog maar de vraag. Meer en meer spelen de juiste typografie en esthetische vormgeving een cruciale rol op het WWW. Door middel van een enquête bij letterenstudenten en studenten grafische vormgeving onderzochten we deze problematiek. We doen ook suggesties om de site aantrekkelijker en professioneler te maken.

ABSTRACT

Digitalization of literary heritage has been a 'hot issue' for many years. The Dutch website DBNL (De Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren) has been active for a decade. But is this website also attractive and inviting enough? The right typography and aesthetic lay-out are becoming more and more crucial on the WWW. Through a survey among students of the sections 'language and literature' and 'graphic design' we could examine this problem. We also make suggestions to make the site more attractive and professional.